d'Únětice. Dans ces trois cas les vases étaient trouvés près de la tête, près de la tibia.

Dans le premier cimetière prévalait un caractère unique qui représente un peuple de pareilles habitudes. Par contre dans le deuxième cimetière on a constaté une plus grande variabilité en arrangement. La culture autochthonne été influencée par les élements de la culture du Nord et de la céramique des vases caliciformes.

Dans la conclusion l'auteur a arrangé les découvertes de ces deux cimetières et d' autres qui étaient trouvés dans leurs environs de la maniere suivante:

Le plus ancien cimetière de la région Podbaba-Bubeneč est celui sur la limite Podbaba-Lysoleje, caractérisé par des vases rouges caliciformes ornés, et par de petites cruches qui appartiennent à cette culture. Dans une période plus récente il faut classer le cimetière „na Kotlářce" avec des plats qui ont des bords coupés et qui sont bien pareilles aux plats rouges de la culture des vases caliciformes, et avec des petits pots aussi bien caractéristiques pour cette céramique. Puis suit la culture antérieure à celle d'Únětice avec la céramique qui n'est pas encore profilée. A cette période appartiennent les tombeaux de Vinoř. Dans le plus proche voisinage de nos sépultures, ce degré n' était pas encore constaté. Il est sur que les influences des vases caliciformes là duraient encore. La période suivante est présantée par la céramique de la culture antérieure à celle d'Únětice avec des commencements de la profilation. Les tombeaux d'un quart du cimetière qui montrait les traces de vases caliciformes se distinguaient par l'arrangement. Aussi dans l'arrangement de quelques tombeaux étaient constatées les influences de la culture du Nord plus récente. C'est à cette période qu'appartiennent aussi tous les deux cimetierères de Bubeneč. Le cimetière „u Meilbecků" devrait être rangé dans une période encore plus récente.

Latium v době praehistorické.

Napsal *Vladimír Groh.*

Latium, to jest kraj obývaný Latiny, jak jej lze zachytit na úsvitě doby historické, neshoduje se s Latiem, které tolik znamenalo v starším období římských dějin. I to, čemu starověk říkal „Latium antiquum"[1]), a považoval za nepatrné vzhledem k území později zahrnutému tímto jménem, je ještě příliš rozsáhlé proti kraji osídlenému Latiny původně. Nejstarší skutečné Latium lze celkem určiti těmito body: Řím — lacus Albanus — Praeneste — Tibur. To bylo území osazené Latiny, kmenem to, jehož původ a příbuzenství raçové a jazykové nejsou dosud po všech stránkách jasny.

[1]) Plinius Nat. hist. III. 5.56 Latium antiquum a Tiberi Circeios servatum est milia pasuum L longitudine.

Toto nejstarší Latium není útvarem samostatným co do vzniku a přírodního utváření, nýbrž jest jen částí rozsáhlejší přímořské nížiny, označované nejlépe úhrnným názvem novodobým „Campagna“[2]). Campagna je nejmladší částí trupu apenninského poloostrova, poněvadž ještě v době pliocaenu byla mořským dnem, jak zřejmě svědčí vrstvy šedomodrého slínu a žlutavého písku rovnoměrně uložené. Spodek dolní vrstvy (šedomodrého slínu) a celá horní vrstva (žlutavého písku) jsou bohaty fossilními zbytky.[3]) Sopečná činnost, která ještě pod vodou zalila půdu pozdější Campagně proudy vyvřelin, jež se mechanickým i chemickým účinkem mořské vody usadily (tuf), zdvihla konečně — patrně přímo na konci doby pliocaenní — celou Campagnu do výše, a přičlenila ji k sousední pevnině. Ale i potom činnost sopečná vydatně určovala fysické utváření povrchu Campagně,[4]) a pravděpodobně této činnosti dlužno přičísti i podíl na dlouhé příčné trhlině povrchové, kterou zaujalo řečiště Tiberu. *Tiberem*, jeho hlavním levým přítokem *Anienem* a sopečným útvarem *albským* je určena po stránce fysického útvaru kraje poloha starého Latia.

Starší doba kamenná.

V Latiu bylo nalezeno něco předmětů, hlásících se zcela zřejmě do starší doby kamenné. Přicházelo se na ně v glaciálních vrstvách a zprvu nebylo pochybováno o jejich původnosti. Byl to hlavně *L. Ceselli*, jenž se věnoval soustavnému zkoumání latijského palaeolithu, a horlivě dovozoval osídlení Latia už v této době čtvrtohorní.[5]) V badání palaeolithickém měl řadu následovníků,[6]) jejichž zásluhou byl materiál rozmnožen a propátrán. Mezi nimi vynikl *Mich. Stef. de Rossi*, jenž chystal soubornou publikaci, k níž však nedošlo; ale přes to zásluha *Rossiho* je tu nesporná, poněvadž on to byl, jenž pronesl názor, dnes obecně uznávaný, že totiž palaeo-

2) Velké dílo věnoval Campagni *G. Tomasseti*, La Campagna Romana, Řím, I. a II. 1910, III. 1912, IV. v tisku.

3) Hlavní zásluha o geologický a palaeontologický výzkum Latia (= Campagně) patří *Gius. Ponzimu*, jehož práce, ač dnes už hodně staré, jsou stále ještě nejspolehlivějším a nejrozsáhlejším výkladem této otázky. Prací *Ponziho* je velmi mnoho a jsou uveřejněny porůznu. Sebral je a zpracoval *G. Rath* v řadě článků spojených názvem: Mineralogischgeognostische Fragmente aus Italien a uveřejněných v Zeitschrift der deutschen geologischen Gesellschaft r. XVIII. 1866, str. 487 nn, r. XX. 1868, str. 265 nn a r. XXV. 1873, str. 117 nn. — Tresť svých vývodů podal *Ponzi* v článku Storia naturale del Lazio, v Giornale Arcadico NS XII., str. 104 n, a v dodatku k starému spisu *G. Brocchiho* Storia fisica del Bacino di Roma, uveřejněném r. 1867 v Římě. Aless. *Portis*, Contribuzione alla storia fisica del bacino di Roma, I., II., Řím, 1903—6; a j. Nejnovější shrnutí podal *G. Sergi*, Italia, le origini, (1919 Turín), str. 10 n.

4) *Vladimír Groh*, Řím. Studie o jeho počátcích (1923 v Praze), str. 6 nn.

5) *Ceselli*, Strumenti in silice della prima epoca della pietra della Campagna Romana, otišť. v 52. sešitě sborníku: Corrispondenza scientifica di Roma per l'avanzamento delle Scienze (1867, — *E. Peet*, Stone and bronze ages in Italy and Sicily (1919), str. 21 nn.

6) *G. Pinza* v obsáhlém díle Monumenti primitivi di Roma e del Lazio antico (v Monumenti antichi pubblicati per cura della R. Accademia dei Lincei XV, Milán 1905), str. 8 n seznamenává hlavní práce sem spadající.

lithické předměty latijské nemusí svědčit o tehdejším osídlení Latia, nýbrž mohly se na místo nálezu dostati sesunem s hor.[7]) Takovému původu palaeolithických nálezů v Latiu by nasvědčovala i otřelost některých kousků, nejsnáze vysvětlitelná tím, že byly vlečeny sesunujícími se vrstvami ledovými. Místa nálezů — údolí Tiberu, Anienu a okres albský — neposkytují nijaké opory v této otázce, poněvadž jde o místa, na nichž sice později vznikala trvalá osídlení, ale stejně jsou to místa, která posuny ledových vrstev byla plně zasahována. Krom toho je věcí patřících naprosto nepochybně do tohoto období tak málo na počet a co do různosti, že už tím vylučují možnost jakéhokoliv positivního závěru.

Jde tu hlavně o dva typy předmětů: škrabadla a ploché trojúhelníkové hroty. Ze škrabadel je nejzajímavější to, které nalezeno byvši u milvijského mostu[8]) je dnes uloženo v praehistorickém oddělení Národního musea římského.[9]) Jsou na něm zcela zřetelně patrny stopy dlouhého a násilného tření. Tamtéž bylo nalezeno několik plochých hrotů, jen po jedné straně a hrubě opracovaných.[10]) Jiné předměty obojího druhu našel M. St. de Rossi v údolí Tiberu a Aniena.[11]) Krom uvedených věcí nalezeno bylo ještě trochu hrotů blízkých svým tvarem a zpracováním t. zv. typu moustierskému. Přišlo se na ně na různých místech kolem jezera albského,[12]) ale v podezřelé blízkosti nepochybných předmětů neolithických. Je tu tedy plně oprávněna domněnka, že přes hrubší, primitivnější zpracování jde taktéž o věci neolithické; rozhodně však jejich stáří a zařazení zůstávají aspoň sporné, a nelze jimi tudíž rozmnožovati materiál zaručeně palaeolithický.

Je tudíž patrno, že to, co z latinských nálezů lze opravdu položiti do starší doby kamenné, je toho druhu, že nepřipouští víru ve stálá osídlení lidská.

Mladší doba kamenná.

V italské praehistorii obyčejně se shrnuje výklad o neolithu s výkladem o době přechodné mezi ním a dobou bronzovou; tato doba přechodná, zachovávající všechny příznaky kultury neolithické, liší se od ní začátky užívání kovu, zejména mědi. Odtud název doba eneolithická. Spojování italského neolithu a eneolithu má důvod v poměrné nehojnosti památek sem spadajících. Latium

---

7) *Mich. Stef. de Rossi* uveřejňoval výtěžky své práce v různých časopisech, počínaje r. 1866. Zvláště důležité jsou články: Primo rapporto sugli studî e sulle scoperte paleoetnologiche nel bacino della Campagna Romana v Ann. dell' Inst. di corrisp. archeol. 1866, str. 11 nn; Secondo rapporto... r. 1868 v Giornale Arcadico str. 4 nn; ostatní bibliografii v. u *Pinzy*, Monumenti sl. 8 p. 1.

8) Vyobrazeno u *Pinzy*, Monumenti, tab. I., č. 6.

9) Známé pod jménem Museo Kircheriano.

10) *Pinza*, Monumenti tab. I., č. 7., 15., 18. a obr. 1. v sl. 10.

11) Kresba Rossiho (z práce jím nevydané) je reprodukována u *Pinzy*, Monumenti, sl. 11.–12.

12) Srv. na př. *de Rossi*, Primo rapporto, str. 21 a j.

netvoří výjimku,[13]) nad to pak velmi mnoho zbytků neolithických v Latiu bylo zničeno jednak ještě ve starověku, poněvadž bylo velmi hustě osídleno, jednak malou péčí, která se praehistorickému badání věnovala v novověku, dokud Latium patřilo do papežského státu, a dokud po osvobození nebyla péče o ochranu památek zlepšena.

To, co z neolithických památek v Latiu je vědecky lépe známo, lze děliti na nálezy ojedinělých předmětů, a na nálezy hrobů a pohřebišť. Při nálezech ojedinělých pravidelně není původní naleziště určitě zjištěno, a nelze tudíž podle nich usuzovati na rozšíření neolithické kultury; jinak ovšem jsou cenným příspěvkem k poznání této kultury v Latiu. Některé předměty samy o sobě stojí za bližší povšimnutí, na př. hlazená sekyrka s otvorem na zavěšení při užší straně úplně provrtaným,[14]) anebo pěkně vyrobený mlat úhledného tvaru, s otvorem pro topůrko a sledy rýh.[15])

Mnohem četnější a cennější jsou však skupinové nálezy učiněné při odkrytí hrobů. Je jich několik, objevených v různých dobách.

I. Početně chudý, nedosti propátraný, ale cenný byl nález v sousedství starého *Tuscula* v pevnůstce *Pantano dei Griffi* na M^te^ Porzio. Krom několika hrobů šípových, pravidelně opracovaných a opatřených násadcem, získáno tu zvláště pěkné kladívko, na jedné straně oblé, na druhé pečlivě zaostřené, rozšířené v druhé čtvrtině délky, kde je provrtán otvor pro topůrko. Tvary tohoto nástroje jsou velice pravidelné a úhledné.[16])

II. Nedaleko místa nálezu I., mezi obcemi *Frascati a Grottaferrata* nalezen byl hrob,[17]) z něhož uchráněny dva velice zajímavé předměty: hrot šípu s násadcem, červeně zbarvený, a potom hliněná nádobka kuželovitá, s horním okrajem dovnitř zahnutým; na nejširším obvodu má čtyři výčnělky, zcela pravidelně rozložené. Nádoba je pravidelného tvaru, dobře vypálená.

III. Nedaleko osady *Monticelli*, (starověké Corniculum), v travertinovém útvaru, nalezeny byly prohlubně, polopřirozené, poloumělé, sloužící za hroby. V jednom z takových hrobů, jež popsal Ceselli,[18]) našlo se mnoho lidských kostí, poměrně zachovalých. Podrobnějším prozkoumáním podařilo se zjistit, že jde o zbytky koster čtyř lidí, pohřbených v sedě, tváří k východu. Takovýto způsob ukládání skrčenců není nic neobyčejného.[19]) Z obvyklého nářadí bylo v hrobě — pokud se dodatečně dalo zjistit — toto:

---

13) *Sergi*, Italia str. 240 n; Friedr. *Behn*, Italische Alterthümer vorhellenistischer Zeit (1920 Mohuč), str. 3. — Starší bibliografii o neolithických nálezech v Latiu viz v Bull. com. arch. XXVI. 1898, str. 58, pozn. 2.

14) Vyobrazena u *Pinzy*, Monumenti, tab. II., č. 3.

15) Tamt. č. 4, 4a.

16) Tamt. č. 2.

17) *Collini* a *Mengarelli*, La necropoli di villa Cavalletti nel Comune di Grottaferrata. Notizie degli Scavi 1902, p. 114 ss. Vyobrazení tamt., a u *Pinzy*, Monumenti tab. I., č. 8. a 10.

18) Scoperta di un sepolcro dell' epoca neolitica alle Caprine, revue Buonarroti, 1873, str. 5 n.

19) Dr. J. *Matiegka*, Hroby se skrčenými kostrami, Český lid, I., str. 112. — *G. Pinza*, Storia delle civiltà antiche (1923 v Miláně), str. 125 nn.

něco střepů hliněných, dobře vypálených nádob, hlazená sekyrka, hroty šípů a kamenné škrabátko. Nálezce hrobu — bohužel — nezajímal se stejnou měrou o nářadí, jako o kostry; stopy této různosti zájmu jsou patrny i na popise. Kam se poděl obsah tohoto hrobu, není známo.

IV. O něco dále, při starověké silnici Valeriově, poblíž osady Cantalupo-Mandela našel M. St. de Rossi několik hrobů, jež sám popsal.[20]) Tento starý nález — z polovice šedesátých let — byl doplněn r. 1912.[21]) Rossi prozkoumal hlavně dva hroby; v jednom z nich byly dvě kostry, jedna téměř natažená, druhá skrčená. Vedle natažené mrtvoly nalézala se nádoba širokého dna a úzkého hrdla, s držadlem prsténcovitým, kolmo k širokému spodku stojícím. Těsně u hrudníku kostry byla sbírka kusů zbraní: krásně opracovaný kamenný hrot oštěpu, jevící stopy upevnění, dva zlomky kamenné čepele, pěkné hroty šípů. Rovněž pod hlavou skrčencovou našly se hroty šípů. Zcela pravděpodobně byli tu pohřbeni lovci se zbraněmi, jež jim byly pečlivě položeny tak, jak je nosívali za živa. Druhý hrob obsahoval tři kostry lidské a mnoho kostí zvířecích. Poněvadž však k výkopu došlo bez odborného vedení, obsah tohoto hrobu byl předčasně vyňat a pomíchán s jinými kostmi a předměty současně nalezenými, nebylo lze ani tehdy, ani nyní přesně jej popsati a určiti.

Vzhledem k tomu, že v okolí osady Cantalupo-Mandela bylo porůznu nalezeno dosti drobných úlomků a střepin neolithických nádob a nářadí, zdá se správnou domněnka de Rossiho,[22]) že bylo tu jistě mnoho hrobů, zničených při lámání travertinových nánosů.

Anthropologická šetření na kostrách tohoto nálezu byla dosti obtížná pro jejich neúplnost. Co se dalo vytěžiti, zaznamenává svědomitě *Sergi*,[23]) z jehož šetření je nejzajímavější, že nejlépe zachovanou kostru z nálezu *Rossiho* lze určiti jako kostru ženskou s lebkou dolichokefalní (index 71·3); druhá lebka je hyperbrachykefalní (index 85·3), lebka z r. 1912 je normálně dolichokefalní (index 73·4).

To by bylo asi všechno, co lze uvésti z neolithických zbytků ve vlastním Latiu. Je toho málo, ale přece tolik, aby bylo lze uvěřiti v stálá, pravidelná osídlení, na jejichž existenci musíme usuzovati z několika důvodů. Prvním z nich a nejdůležitějším, protože přímým důkazem, jsou objevená pohřebiště, jejich počet je jen shodou nešťastných okolností tak malý. Hroby svojí úpravou neposkytují žádné zajímavosti, pozoruhodnější je však jejich obsah, poněvadž některé předměty vynikají nad běžný průměr tím, jak pečlivě jsou zpracovány. Tvarově ovšem nejsou ničím novým.[24]) Bylo by si přáti více nádob z tohoto období, abychom nabyli jasnější představy o tom, jak velká

20) Primo rapporto, str. 25 nn, *Colini*, Bull. di paletn. XXV, str. 296 n; další bibliografii v. u *Pinzy*, Monumenti, sl. 17, pozn. 3.

21) *Sergio Sergi*, Avanzi preistorici di S. Cosimato (Cantalupo-Mandela), v Rivista di Antropologia 1912, seš. 17.

22) pronesená v Primo rapporto, str. 56 n.

23) Italia, str. 69. —

24) v. *Pinza*, Monumenti str. 31 nn.

byla v Latiu rukodílná schopnost při výrobě terrakotty. Nádoba, nalezená *Rossim* v prvním hrobě v Mandele, stejně jako nádoba z Grottaferraty, ukazují zcela patrně, že byly zhotoveny z místních vulkanických zemin; i to je svědectvím trvalého osídlení. Tvar nádob je pravidelný a elegantní, jevící značnou vyspělost; nelze však posouditi, jde-li o normální typ, anebo vybrané ukázky. Obě nádoby byly totiž nalezeny v hrobech svědčících i jinými předměty o významnosti nebožtíkově.

Počet neolithických hrobů v Latiu bývá rozhojňován velmi zajímavým pohřebištěm nalezeným u Sgurgoly, jižně starověké Anagnie, nad řekou Trerem (dnes f. Sacco).[25]) Avšak to už nebylo území vlastního starého Latia, nýbrž území Herniků, teprv mnohem později k Latiu přičleněné. Je ovšem pravda, že neolithické osídlení Latia naprosto nebylo samostatné, a že se neodlišovalo od neolithických sídlišť sousedních, ale účelem tohoto článku není psáti o neolithu středoitalském obecně, nýbrž jen o praehistorii vlastního Latia. Pohřebiště u Sgurgoly je vysloveně aeneolithické, a činíme-li tu o něm přece zmínku, není to pro lebku tam nalezenou, nesoucí stopy barviva na čele a lícních kostech,[26]) nýbrž pro nádobu[27]) nápadně podobnou té, která byla nalezena u Mandely. Pro ni také bývají obě pohřebiště uváděna ve zvlášť těsný vztah; neděje se tak právem, poněvadž nádoby toho typu, o který jde, nejsou ničím tak jedinečným, aby výskyt dvou exemplářů na mistech nepříliš vzdálených musil dosvědčovati zvláštní příbuzenství.

Rovněž i to, co lze vysouditi z neolithických hrobů ve vlastním Latiu o způsobu života a pohřbívání, nijak nemění obrazu získaného ze zbytků neolithických jiných, italských i neitalských;[28]) že v Latiu nebylo nalezeno leccos, co je odjinud pro tuto dobu známo jako charakteristické, nepadá na váhu právě pro skrovnost materiálu z Latia; jeví se to zejména vzhledem k nádobám, jichž je tak málo zachováno. Stop vlastních příbytků neolithických v Latiu není; to ovšem nijak nesvědčí proti jejich existenci.

Doba bronzová.

Doba bronzová je zastoupena v Latiu nesmírně slabě; nebýti toho, že jde tu o místní zjev dosud nevysvětlený,[29]) bylo by možno pro Latium samo zcela dobře stáhnouti v jedno výklad o několika jednotlivých měděných kouscích, pocházejících z doby přechodné,

25) O tomto nálezu psal mnohokrát *Rossi*, na př. v Bull. dell' Inst. di corrisp. archeol. 1879 str. 65 nn, v Bull. di paletnol. Italiana, r. V. VI. X. passim a j. — *Colini* v Bull. di paletnol. It. 1898, str. 207 n; *Pinza*, Monumenti str. 21 nn; Storia delle civiltà antiche str. 125 n; *Sergi*, Italia str. 70.

26) *Colini*, Bull. di paletnol. 1898 str. 208, *Pinza*, Monumenti sl. 22 nn; *Sergi*, Italia str. 70. —

27) obraz u *Pinzy*, Monumenti tab. I. č. 9.

28) *Aless. della Seta*, Italia antica (1922 Bergamo) str. 21 nn; *Sergi*, Italia str. 383. —

29) *Seta*, Italia antica str. 46. —

ale nalezených vesměs v pozdějších vrstvách[30]) s výkladem o nečetných předmětech bronzových.

Počet předmětů pocházejících z jednotlivých období bronzové doby se nám ještě zmenší povšimneme-li si jedině vlastního Latia, a nikoliv krajů okolních. Při tomto přísném omezení místopisném možno pak vlastně mluviti jen o jedné bronzové sekyrce staršího typu, nalezené nedaleko osady Rocca di Papa, východně jezera albského[31]), a jiných dvou sekerách mladšího typu, nalezených na Esquilinu[32]).

Sekyrka z Rocca di Papa má poměr prostřední šířky a délky 1 : 5·8, rozšiřuje se zvolna od polovičky. Podélné okraje jsou po celé délce zvýšeny. Pod horním příčným okrajem je otvor. Podélný profil vyznačuje se pravidelným ponenáhlým zúžováním od středu k okrajům.

Sekery esquilinské jsou menší, obě se silným zdvižením krajů uprostřed délky.

Snad ještě z vlastního Latia pochází jiná sekerka, dosti poškozená, krátká, na jejíž ploše lze rozeznati zbytky písmen. Pozornost touto sekerkou vzbuzená byla značná, ale ovšem nijak není možno dělati odtud nějaké závěry o kulturní vyspělosti výrobců této sekerky. *G. Pinza*[33]) správně vyložil, že nápis byl nejspíše na sekyrce zhotoven až kdysi velmi pozdě, když už dávno jí nebylo užíváno jako nástroje, nýbrž jako předmětu nejspíše votivního.

Typy bronzových sekerek nalezených v Latiu jsou shodny s typy objevenými v sousedství Latia, ale také i s typy severoitalkými, známými ze sídlišť terramarních.[34]) — Poněvadž v Etrurii, Umbrii, východním okolí Latia je nálezů z doby bronzové stejně málo, jako v Latiu vlastním, byla na snadě domněnka (pronesená *Colinim*),[35]) že silná a rozšířená kultura terramarní zasáhla svým vlivem už tenkrát střední Italii, a že sekerky ojediněle tam nalezené jsou toho svědectvím. Je ovšem jisto, že tak přílišná skrovnost nálezů z doby bronzové v střední Italii je velmi nápadná, zejména když severní a jižní Italie má památek této doby hojnost, ale přece domněnka Coliniho je tak smělá a málo odůvodněná, že s ní nelze souhlasiti. Je nemožno věřiti, že intruse terramarní, kdyby k ní bylo došlo, byla pronikla tak daleko při tolikém omezení kvantitativním a druhovém. Ostatně předpoklad, že všechna kultura bronzová v Italii je kulturou terramarní, je chybný. K prvnímu stupni kultury bronzové se došlo v Italii, zejména jižní, přirozeným vývojem z aeneolithu, a teprv potom začala pronikati vlastní kultura terramarní na jih poloostrova (přeskočivši střední Italii), tak jako lze pozorovati i vlivy

30) Jde tu hlavně o plochou sekyrku nalezenou na Esquilinu (Bull. com. archeol. XXIV 1896 str. 32; tab. IV č 18. —

31) *Pinza*, Monumenti tab. II. č. 14. —

32) tamt. tab. XVI č. 22—23; Bull. com. archeol. XXVI. 1898, tab. 5. č. 13.

33) *Pinza*, Monumenti sl. 35 nn; tab. II. č. 8; srv. *L. Mariani*, Bull. di paletnol. Ital. 1898 str. 71 nn. —

34) *O. Montelius*, La civilisation primitive en Italie. Stockholm, s. B, tab. 120—122.

35) Bull. di paletnol. It. 1904 str. 215. —

sicilské.[36]) Mohlo tedy lití prostých bronzových sekerek, jaké se v Latiu našly, býti docela dobře následkem přirozeného pokračování kulturního vývoje.

Proč střední Italie je tak chudičká na památky bronzové, není jasno.

Doba železná.

Teprve doba železná zanechala v Latiu tolik kulturních zbytků, že dovolují učiniti si představu o životě a civilisaci tehdejšího obyvatelstva. Krom toho, že se tyto poznatky opírají o značné množství nalezeného materiálu a umožňují tudíž úsudky do značné míry určité, nabývá výzkum železné doby v Latiu na ceně tím, že stykem s řecko-etruskými vlivy připouští spolehlivé zařazení chronologické a konečně přechází zcela patrně v plnou dobu historickou.

Jsou to tedy jednotlivá údobí doby železné, která vlastně výhradně určují praehistorický ráz Latia, a proto jim musí býti věnována hlavní pozornost. Nadále tedy, bude-li hovořeno o praehistorických nálezech v Latiu, jsou tím vesměs míněny nálezy týkající se doby železné.

Přehled místopisný.

Podati přesný popis všech nalezišť železné kultury v Latiu není snadno; překážkou není ani tak značný jejich počet, jako spíše okolnosti, za nichž k jednotlivým i hromadným nálezům docházelo. Bylo to jednak neporozumění těch, kterým se náhodou podařilo nález učinit, jednak škodlivá horlivost dilettantů, konečně i nedostatek promyšlené a soustavné péče veřejné, co dohromady způsobilo — v Latiu stejně, jako jinde — že praehistorický materiál nebyl soustavně zachycen, ani celý náležitě popsán, ani že nebylo dosti pečlivě přihlédnuto k jeho původnímu uložení. Ovšem byly to leckdy i okolnosti vnější, jež se ukázaly silnějšími, než dobrá vůle odborných pracovníků, jako na př. v Římě na Esquilinu a v jeho okolí, kde rychlý postup úpravy půdy a staveb často znemožnil přesné zjištění nálezu, a zejména jeho uložení; dálo se to i v dobách, kdy se už dostávalo výkopné práci vydatné veřejné podpory a ochrany. Z nálezů před rokem 1885 učiněných[37]) lze studovati většinou jen nářadí (nádoby, šperky a zbraně) tam nalezené, pokud je uloženo ve sbírkách veřejně přístupných; teprv od uvedeného roku byla věnována soustavná, avšak nikoli vždy stejná pozornost místu nálezu a jeho uložení.

Co se týče rozložení praehistorických nalezišť v Latiu, lze určiti dva hlavní okruhy: albský a římský. Okruh albský zaujímá skupinová naleziště rozkládající se v okruhu kolem albského jezera (lacus Albanus), zejména západně a severně směrem k starověkému Tusculu. Římská naleziště jsou vesměs v městě. Krom těchto dvou okruhů jsou ještě některá jiná naleziště rozptýlená (v. obr. 1.).

---

36) *Seta*, Italia antica str. 38 n, 46 n. —

37) *Vlad. Groh*, Řím, str. 37 n líčí krátce dějiny výkopů praehistorických na římské půdě.

Okruh albský.

O místech tohoto okruhu, na nichž nalezen byl praehistorický materiál, možno se zmíniti jen zcela povšechně, poněvadž zde se náhodné i chtěné nálezy datují už od r. 1816, ale zprávy o nich, pokud vůbec byly vydány, jsou neúplné a nepřesné; leckdy byly i úmyslně nesprávné, aby si nálezce uhájil vlastnického práva na vykopané předměty proti majiteli pozemku. Dodejme, že převážná většina nálezů albského okruhu spadá do doby, kdy zájem upíral se hlavně jen na získání předmětů, ale nebylo věnováno dosti pozor-

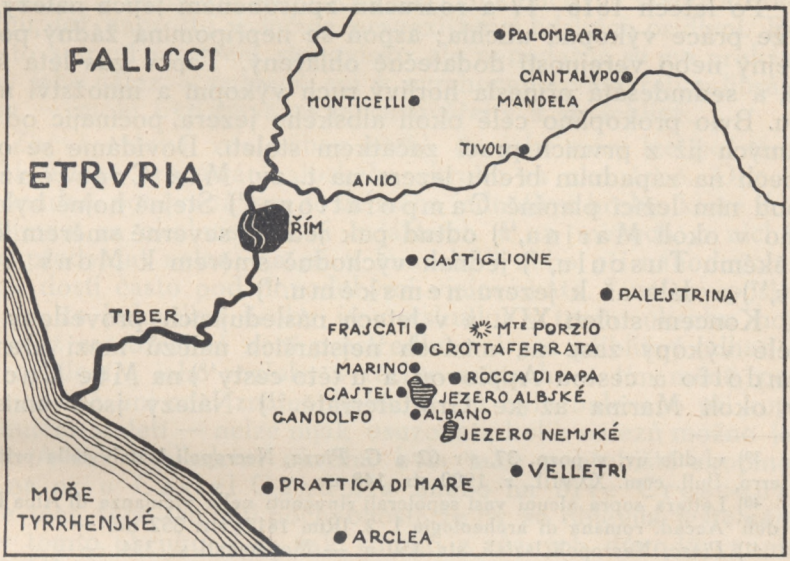

Obr. 1. Praehistorická naleziště v Latiu.
Fig. 1. Les endroits des découvertes préhistoriques dans le territoire de Latium.
(Pozn.: místo Arclea čti Ardea.)

nosti ani tomu, jak byly uloženy a sdruženy, ba ani tomu, aby byly vzájemně rozlišovány předměty nálezů různých co do místa a druhu.

K prvnímu — náhodnému — nálezu došlo roku 1816 poblíž Castel Gandolfa, a to u silnice, vedoucí z této obce k cestě Appiově.[38]) Výtěžek kopání byl dosti veliký, ale nevešel v obecnou známost, byv získán soukromníkem, jenž roku příštího pokračoval v práci. Nové výkopy podniknuty byly severně od prvotního naleziště, a jejich výtěžek — méně zajímavý — smíšen s věcmi nalezenými minulého roku. Podle informací nálezcových, leckde úmyslně

38) *Carlo Fea*, Varietà di Notizie economiche, fisiche, antiquarie sopra Castel Gandolfo (Řím 1820) str. 43 nn. —

nesprávných,[39]) publikoval vykopaný materiál *E. Q. Visconti.*[40]) Ten poznal, že jde o věci praehistorické a náležitě na ně upozornil. Nebylo ovšem tenkrát ještě náležitě rozlišeno mezi věcmi opravdu předhistorickými a věcmi ranně historickými; taktéž ovšem i popis omezil se jen na vnějšek. Přes to však pokus Viscontiho o jakousi ideální rekonstrukci jednoho hrobu není nezdařený; zcela zřejmě uplatnila se tu jeho intuice více než empirie.

Sbírka vzniklá z nálezů r. 1816—17 nezůstala zachována v celistvosti, nýbrž část jí přešla do sbírek papežských, část do musea v Bernu, ostatek jinam.[41]) Odkud pochází další část papežské sbírky praehistorického materiálu z Latia a sbírky musea v Parmě, není známo. Tím méně ovšem lze to věděti o sbírkách soukromých.[42])

Po letech 1816—17 a rozruchu způsobeném jejich nálezy, zdá se, že práce výkopná utichla; aspoň se nepřipomíná žádný podnik veřejný nebo veřejnosti dodatečně ohlášený. Teprv zas léta šedesátá a sedmdesátá přinesla horlivý ruch výkopní a množství materiálu. Bylo prokopáno celé okolí albského jezera, počínajíc od míst známých již z prvních prací začátkem století. Dovídáme se o výkopech na západním břehu jezera na t. zv. Mte Crescenzio[43]) a pod ním ležící planině Campofattore.[44]) Stejně hojně bylo pátráno v okolí Marina,[45]) odtud pak jednak severně směrem k starověkému Tusculu,[46]) jednak východně směrem k Mons Albanus,[47]) a dále až k jezeru nemskému.[48])

Koncem století XIX. a v letech následujících provedeny ojedinělé výkopy zase na místech nejstarších nálezů mezi Castel Gandolfo a cestou Appiovou, a u této cesty[49]) na Mte Cucco[50]) a v okolí Marina až ke Grottaferratě.[51]) Nálezy jsou umístěny

39) v. dílo uv. v pozn. 37, str. 62 a *G. Pinza*, Necropoli laziali della prima età del ferro, Bull. com. XXVIII., r. 1900 str. 148 nn. —

40) Lettera sopra alcuni vasi sepolcrali rinvenuti nelle vicinanze di Alba Longa. Atti dell' Accad. romana di archeologia I. 2. (Řím 1817) str. 332 nn. —

41) *Pinza*, Necropoli laziali, str. 150 n. — Monumenti sl. 334. —

42) *Pinza*, Necropoli laziali str. 151.

43) *Rossi*, Secondo rapp., str. 31 nn. — *Pinza*, Bull. com. archeol. 1910, str. 203 a 207.

44) *Rossi*, Amali, dell' Instituto 1871, str. 242 n. — *Pinza*, Bull. com archeol. 1900, str. 174; Monumenti sl. 328.

45) *Pinza*, Monumenti sl. 329, 331, 336, 385, Bull. com. archeol. 1900, str. 201, 208, 211; *Rossi*, Primo rapp., str. 42; Sec. rapp. str. 36 n. — *Garrucci*, Scavi nella necropoli albana, Civiltà cattolica 1875, 593.

46) *Pinza*, Bull. com archeol. 1900, str. 159; Monumenti sl. 350, 352, 371. — *Ceselli*, Scoperte preistoriche ed una necropoli laziale al prato del Fico, „Buonarroti" 1877, listopadové číslo. — *Rossi*, Bulletino del vulcanismo latino 1876—77, str. 100 nn.

47) *Pinza*, Bull. com. archeol. str. 207; Monumenti sl. 393.

48) Notizie degli Scavi 1895, str. 437.

49) *Pinza*, Monumenti sl. 341. Sem lze přičísti i nálezy u S. Sebastiana na cestě Appiově; tamt. 344 nn.

50) *Pinza*, Bull. com. archeol. 206: Monumenti sl. 337.

51) *P. Seccia*, Una necropoli preistorica in contrada di S. Rocco, Not. Sc. 1908, str. 356 n.; *Pasqui*, Not. Sc. 1900, str. 405 n; *Pinza*, Di un sepolcro arcaico recentamente rinvenuto presso Grottaferrata, Bull. com. archeol. 1900, str. 393—9. Zajímavý byl nález ve vinici Cavalletti mezi Crottaferratou a Frascati; *Colini-Mengarelli*, Not. Sc. 1902, str. 135 nn.

v museu kapitolském anebo v praehistorickém oddělení Národního musea římského.

O tom, jak nedbale a dilettantsky bylo kopáno ještě v letech šedesátých a sedmdesátých, svědčí nechutný spor vedený hlavně mezi *Mich. Stef. de Rosim* a *Gius. Ponzim* v „Bullettino" i „Annali" římského archaeologického ústavu r. 1871. Rossi tvrdil, že na jižním okraji albského sopečného útvaru našel hroby ležící p o d vrstvou peperinovou, tedy pod vrstvou vulkanické vyvřeliny, a z toho soudil, že tato osídlení jsou starší, než poslední velký sopečný výbuch albského krateru. Nakonec se Rossi odvážil i k tvrzení, že jde o hroby z ranní doby historické, jak prý svědčí nález několika librálních assů v těchto hrobech! G. Ponzi rozhodně odmítl výklady Rossiho poukazem na nesporné geologické stáří vulkanických vrstev albského okruhu, jež naprosto vylučuje praeexistenci lidských osídlení. Rossi přes to setrval na svém stanovisku, ale nepodařilo se mu prokázati, že by jeho nález — nehledě ani k svrchovaně podezřelým librálním assům — mohl býti považován za ověřený a spolehlivý.

Zbývá otázka, zda vůbec anebo do jaké míry lze považovati praehistorické propátrání albského okruhu za ukončené. Odpověď není snadná, poněvadž jsou to zejména jednotlivé hroby, které dosud se objevují za okolností dosti zvláštních a na místech, o nichž to určitě předvídat nelze; na př. v lomech,[52]) nebo při náhodných kopáních, dosti často pod novodobými vinicemi atd. I nálezy poslední ukázaly, že jednotlivé hroby jsou vskutku v tomto okruhu hojné. Poněvadž samozřejmě není prostředků ani pro přibližný odhad hustoty osídlení a jeho rozlohy v těchto místech — tím méně, poněvadž vlastně ani není známo, kolik hrobů bylo nalezeno při kopání v minulém století — nelze nijak usuzovati, kolik nálezů možno ještě čekat. Avšak v albském okruhu byla také pohřebiště skupinová, jako na př. u Castel Gandolfa anebo na Mte Crescenzio. Co se těch týče, lze míti pochybnosti, že by se objevila ještě nějaká jiná v tomto okruhu. Lze tak souditi z různých důvodů, z nichž velmi důležitým je rozdíl okolností, za nichž upravován byl hrob jednotlivý, proti okolnostem, jimiž se řídilo zakládání společného pohřebiště.

Společné pohřebiště je vždycky doplňkem osídlení a bydliště lidí živých. Přibytky kulturního obyvatelstva, jež bylo nositelem kultury železné v Latiu, stály už na úrovni poměrně vyspělé, a byť bychom o jejich vnějšku a uspořádání mohli — jak bude dále ukázáno — souditi jenom nepřímo, přece zřetel na přírodní (hlavně vodopisné) poměry starého Latia a analogie s lépe probádanými praehistorickými zbytky římskými ukazují přesvědčivě, že osady v Latiu za doby železné jednak nikdy nevznikaly v údolích a nížinách, jednak měly pohřebiště ležeti vždy mimo svůj vlastní obvod.[53]) Ovšem lze zase poukázati na to, že terrain v okruhu albském není tak výrazně členěn, jako terrain římský; odtud by pak bylo možno

52) Jako na př. hrob grottaferratský, jehož se týká předešlá poznámka.
53) *Vlad. Groh*, Řím, str. 50 n.

vyvoditi další důsledky a tvrditi, že pro albský okres není ani přibližně možný dohad o umístění praehistorických osad, když na římské půdě o tolik výraznější už od přírody a tak bohaté na nálezy kulturních zbytků nelze — co se týče dislokace předhistorických sídlišť — pokročiti nad nepříliš určité dohady.

Nelze neuznati, že tyto námitky jsou závažné, ale naproti nim lze položiti úvahu jinou. Na praehistorickou vrstvu v Římě nakladlo se kulturních vrstev mnohem víc, než kdekoli jinde v kraji, jak je přirozeno při poměru města a venkova vůbec, a při poměru Říma a jeho okolí zvlášť. Následek toho je, že hroby, které v albském okruhu se nacházely vesměs nehluboko pod dnešním povrchem zemským, neobjevily se v Římě leda v značné hloubce i pod antickou úrovní půdy, jež všude v městě leží pod novodobou úrovní půdy ještě o 6—7 m níže. Bylo-li tedy v Římě potřebí velkých zásahů do hloubky, aby se objevily stopy praehistorické, ukazují se jinde — a to platí hlavně o albském okruhu — v hloubce zcela nepatrné, takže k většině nálezů došlo při obyčejném užitkovém kopání povrchovém; a také ani při úmyslném vyhledávání nebylo nikde potřebí hlubokých zářezů do půdy. Z toho všeho vyplývá, že je svrchovaně pravděnepodobno, aby se v okruku albském ukázalo nějaké nové souvislé praehistorické pohřebiště. Míst, kde takové pohřebiště by mohlo býti, není tak mnoho, a žádné z nich není nedotčeno kopáním ať z důvodů vědeckých či užitkových.

Řím.

Dějiny praehistorických nálezů na římské půdě liší se od dějin těchto nálezů v albském okruhu hlavně tím, že v Římě došlo k výkopům za okolností podstatně jiných. Jeden z důvodů byl už svrchu uveden: praehistorická vrstva ležela v Římě ve velké hloubce pod povrchem, a přišlo se tudíž na ni až při velkých soustavných pracích; k těm však došlo až v době, kdy Řím byl už sídlem sjednocené Italie, a kdy aspoň v okruhu města byla archaeologickým nálezům zaručena veřejná péče. Ovšem tato péče nebyla ještě s počátku organisována tak, aby vyhovovala nárokům, jaké jsou dnes kladeny na výkopnou práci, a také byla ztěžována nedostatkem cvičených pracovníků na jedné straně, na druhé pak spěchem, s nímž byl prováděn regulační plán a výstavba nových čtvrtí.

K prvním nálezům praehistorickým na půdě římské došlo r. 1874 v okolí kláštera sv. Eusebia, ležícího v cípu dnešního náměstí Viktora Emanuela.[54]) Téhož roku vykopány byly praehistorické předměty na Viminále u Campus cohortium praetoriarum, pak před starou porta Collina při kopání základů pro nynější palác ministerstva financí, a v sousední ulici Goito.[55]) V letech příštích opa-

[54]) Bull. com. archeol. 1874, str. 49 nn; 1875, str. 48 nn.

[55]) *Narducci*, Di alcuni oggeti di epoca arcaica rinvenuti a Roma „Buonarroti", ser. II., r. IX. 1874.

kovaly se nálezy zejména v okolí náměstí Viktora Emanuela a potom na nejjižnějším výběžku Quirinálu, na dnešní Pzza Magnanapoli.[56]) Krom toho došlo v této době k nálezům soukromým při stavbách domů mezi starým praetorianským táborem a Esquilinem. Ale i tu valná většina nálezů byla zachráněna a celkem dobře popsána *Nardonim.*[57]) R. 1877 učiněn nález pod schodištěm kostelíka Marie Vítězné v ul. Venti Settembre.[58])

R. 1882 znamená důležitý obrat. Přistupovalo se tenkrát k dalším regulačním pracím, hlavně na *Esquilinu* a v severovýchodních částech města, a poněvadž se právem očekávalo velmi mnoho nálezů praehistorických, zařízeno, aby krom úhrnných denních popisů toho, co nalezeno, byly jednotlivé předměty označeny každý zvlášť lístkem, udávajícím co možná přesně místo a okolnosti nálezu. Za dvě léta potom začalo se s pravidelným publikováním inventářů nalezených předmětů v „Bullettino della commissione archeologica comunale di Roma" (= Bull. com. archeol.), a v „Notizie degli Scavi", vydávaných římskou Akademií dei Lincei. Od r. 1885 pak lze tyto vydané inventáře pokládati za úplně spolehlivé. Tento rok vůbec znamená jakési definitivní uspořádání celé vnější stránky výkopné práce. Tak byl tehdy ustanoven městskou archaeologickou komisí stálý referent, jenž měl zpracovávati všechen nalezený praehistorický materiál. Skutečným odborníkem v praehistorii byl z Italů tehdy vlastně jen *Pigorini*, jenž také s počátku věnoval dosti pozornosti nálezům římským,[59]) ale celkem přece byl příliš zaujat jinými pracemi palethnologickými. Proto bylo referenství komise svěřeno *M. St. de Rossimu*, o němž bylo hovořeno už svrchu. Rossimu nelze upříti velkého a upřímného zájmu, jaký přinášel své nové hodnosti, ale stejně nelze zamlčeti, že jeho pracovní solidnost ani zdaleka se nerovnala popularitě, které si dovedl získati; sám pak nebyl dost kritický, aby se byl svými chybami poučil aspoň pro další práci. Chybělo mu porozumění pro nutnost přesné a drobné práce zjišťovací a analysující, neustále toužil po synthetickém zobrazování, ač se vůbec nikdy přes monografie k úhrnnému dílu nedostal. Je tedy pochopitelno, že vědecká cena jeho četných článků je jenom prostřední anebo podprostřední. Na štěstí však nejsme pro římské nálezy odkázáni jenom na tyto články, nýbrž můžeme znova budovati jednak na materiálu dobře zachovaném a už od r. 1882 dost správně konservovaném, jednak na současných úředních relacích o nálezech, a konečně lze kontrolovati Rossiho pracemi jiných badatelů. Hojnost praehistorického materiálu objeveného v Římě přirozeně vzbudila

---

56) Úřední denník o výkopech vedený dozorcem Marsuzim. — Srv. *Pinza*, Monumenti sl. 201 nn. — O nálezech na Pzza Magnanapoli viz Not. Sc. 1876 str. 185 a 1877 str. 81. — *Pinza* uv. dílo sl. 290, nn.

57) *Pinza*, Monumenti sl. 265 nn. —

58) *MSt. de Rossi*, Copioso deposito di stoviglie ed' altri oggetti arcaici, Bull. com. archeol. 1878, str. 54 nn; *Pinza*, Monumenti paleoetnologici racolti nei musei comunali, Bull. com. archeol. 1912 str. 66 n, 90 n. —

59) Bullettino dell' Inst. 1866, str. 97 n; 1878, str. 1 n; 1886, str. 262 n.

pozornost nejen cizích pracovníků,[60]) nýbrž velmi značně přispělo k specialisování a zdokonalení pracovníků domácích, italských, Mezi nimi brzo na sebe upozornil zvláště *Rod. Lanciani*[61]) svědomitostí, s jakou podával o nálezech zprávy. Zejména pak se zasloužil vydáním obrovského plánu celého Říma,[62]), na němž co možná nejpřesněji zakreslil i praehistorické nálezy a data výkopů. Dnes plán Lancianiho — byť i poněkud zastaralý — přece je stále ještě nejlepší oporou místopisnou; tím spíše, že původní speciální plán, pořízený r. 1885 *A. Schneiderem* pro pohřebiště tenkrát vykopávané, a zaznamenávající i polohu kostry a hrobního nářadí, je nyní nezvěstný.

R. 1896, když byly známy už skoro všechny části praehistorických pohřebišť esquilinskoquirinálských, přistoupilo se ponejprv k vážnému, opravdu vědeckému zpracování nálezů; tato práce, kterou podnikl *L. Mariani*,[63]) byť ovšem nemohla býti konečným a úplným vyčerpáním daného úkolu, byla přec nad jiné záslužná tím, že Mariani použil co možná nejúplněji všech pomůcek, jimiž lze získati spolehlivého názoru o tom, co a jak bylo nalezeno, věnoval důkladnou pozornost anthropologické stránce nálezu, a pokusil se o srovnání archaeologické mezi předměty římskými, latiálními a sousedními, zejména etruskými. Práce Marianiho nemohla ovšem býti úplnou publikací materiálu, tomu ani nedovoloval její rozsah, nýbrž jen pokusem o podání výsledků a celkového obrazu praehistorického stavu Říma. Konečné vydání materiálu předpokládalo jeho novou a soustavnou revisi. Po *Monteliovi*[64]) vzal na sebe tento úkol *G. Pinza*, jenž podav nejprve náčrtek ethnologicko-archaeologických poměrů starého Latia, ještě dosti nesamostatný, vydal brzo potom valnou část praehistorického materiálu z Latia, zejména toho, který nasbíral Mich. Stef. de Rossi.[65]) Toto pojednání bylo pak základem velké publikace Pinzovy (z Monumenti),[66]) obsahující všechen na ten čas známý praehistorický materiál z Latia i z Říma; pro Řím přihlédl Pinza krom pohřebiště esquilinsko-quirinálského také k ostatním, tenkrát ovšem jen částečně známým pohřebištím na Foru a na Palatinu.

Pinzovy Monumenti jsou prací velice pečlivou a úplně spolehlivou co do popisu, podávají také hojnost materiálu srovnávacího

60) Na př. *H. Dressel*, Annali dell' Inst. od r. 1879; Monumenti dell' Inst., sv. XI. a j. — *Helbig*, Die Italiker in der Poebene, str. 50 nn, 80 n, Bull. dell' Inst. 1876, str. 105 nn; Annali dell' Inst. 1884, str. 134 n.; Bull. di paletn. ital. 1883, str. 140 n; *Undset* v Ann. dell' Inst. 1885, str. 58 n. — *Virchof*, Zeitschrift für Ethnologie 1883, str. 277 nn; a mn. j.

61) Z jeho péra pochází mnoho zpráv v Bull. com. arch. a zejména v Not. Scavi.

62) Forma urbis Romae, consilio et auctoritate regiae academiae Lyncaeorum, v měřítku 1 : 1000, Milán 1893.

63) I resti di Roma primitiva, Bull. com. archeol. 1896, str. 5 nn.

64) Civilisation primitive II. sv. Stockholm 1904.

65) Le civiltà primitive del Lazio, Bull. com. archeol. 1898, str. 53-157; 161-291. — Necropoli laziali della prima età del ferro, Bull. com. archeol. 1900, str. 147—219.

66) Monumenti primitivi di Roma e del Lazio antico, Monumenti antichi pubblicati per cura della R. Accademia dei Lincei vol. XV., sl. 844, XXVII tabulek. 1905, Milán. Doplněk k tomuto dílu uveřejnil *Pinza* v Bull. com. archeol. 1912, str. 89—97.

s ostatními soudobými kulturami sousedními; naproti tomu však málo vyhovují závěry, jež Pinza poněkud ukvapeně a jednostranně vyvozuje pro otázku původu a nejstarších dějin města Říma. Ještě jednou, jsa v dedukcích poněkud opatrnější, probral Pinza tu část praehistorického materiálu, jež je chována v městských římských museích, r. 1912.[67]) Pro vlastní praehistorii nepřinesl tento článek nic nového.

Za hlavního období nálezů, jež začalo v květnu r. 1882, zejména pokračovalo v letech 1885—1890 a doplněno r. 1902, propátrány byly tyto části města[68]): severní a západní strana náměstí Viktora Emanuela s přiléhajícím okolím, potom prostora ohraničená místem, kde kdysi se táhla tak zvaná hradba Serviova, a zářezem vnikajícím mezi Oppius a Cispius. Podle dnešních označení je to prostranství mezi kostelíkem S. Martino ai Monti podél ulice Giovanni Lanza v její ploše a okolí.[69]) Výtěžek archaeologický při pracích zde prováděných byl velmi značný: mohlo býti zjištěno více než půldruhého sta hrobů praehistorických a ranně historických (z prvních desítiletí VI. stol. př. Kr.) Kolik bylo hrobů, z nichž sestavil Nardoni svou sbírku, není známo. Krom praehistorických a uvedených ranně historických hrobů nalezeny byly ovšem na Esquilinu také hroby pozdější, zejména hromadné „puticuli", šachtové hroby. K těm však tu přihlíženo není. Je známo, že byl to teprv C. Cilnius Maecenas, jenž za vlády Augustovy assanoval Esquilie zrušiv pohřebiště a popraviště tam se nacházející a založiv park.[70])

V okruhu viminálskoquirinálském byly nálezy u praetorianského tábora, staré brány a u kostela Marie Vítězné rozmnoženy jednak dalšími nálezy v okolí nové budovy ministerstva financí, jednak pověstným nálezem na pozemcích villy spithöverské,[71]) při němž se objevily ony jedinečné terrakottové sarkofagy v podobě stromového pně.

Pohřebiště esquilinskoquirinálské možná ještě časem vydá nějaký hrob, ačkoliv míst, jež by nebyla v těchto končinách prokopána, zbývá jen málo; poslední plocha, kde bylo možno očekávati nálezy a kde skutečně k nim došlo, byla zahrada paláce *Brancaccio*, prokopaná r. 1902. Několik jednotlivých hrobů a zbytků objevilo se ještě po různu na severním výběžku Quirinálu.[72])

---

67) Monumenti paleoetnologici raccolti nei musei comunali. Bull. com. archeol. 1912, str. 15—102.

68) Nutno znova upozorniti, že k těmto všem nálezům došlo při kopání za účelem výstavby nových čtvrtí městských. Kopání řídilo se tedy tímto zřetelem a péče archaeologická se k němu jenom připojila dodatečně.

69) Ulice Giovanni Lanza se dříve nazývala ulicí delo Statuto.

70) Horatius Sat. I. 8. v. 8 nn; Tacitus Annal. II. 32; Suetonius Claud. 25. — Srv. Vlad. *Groh*, Řím, str. 21 n.

71) MSt. *de Rossi*, Annali dell' Instituto 1885, str. 295 nn; *Pinza*, Monumenti, sl. 249 nn.

72) Not. Sc. 1902, str. 284; *Pinza*, Monumenti sl. 49 nn. a Bull. com. archeol. 1912, str. 89 nn.

Zatím však téhož roku 1902 mohl popsati[73]) *G. Boni*, prokopávající znova Forum, praehistorický hrob nalezený těsně při jihovýchodní straně podezdívky chrámu Antoninova a Faustinina. Mimořádná poloha hrobu, hloubka, v níž se nalézal, a jiné okolnosti přivedly ho na myšlenku, že nejde tu jen o hrob ojedinělý, nýbrž celé pohřebiště. Rozhodl se tudíž prozkoumati celé prostranství, 20 m dlouhé a 10 m široké, ohraničené chrámem Antoninovým a Faustinivým, svatou cestou, t. zv. carcerem a podezdívkami staveb císařských. Výsledek práce skvěle potvrdil očekávání; ukázalo se, že vskutku bylo pohřebiště na těchto místech, ovšem původně rozsáhlejší, a teprve při založení Fora opuštěné, později pak zastavované.[74]) Zdá se, že už hned brzy začátkem republiky stálo na prostoře tohoto pohřebiště nějaké soukromé stavení, jehož zbytky lze viděti v t. zv. suggrundariích, to jest v dvou hrobech dětí nejvýše dvouletých, jež bývaly pohřbívány v obvodu obytného stavení, nehluboko v zemi.[75]) Že tyto dva dětské hroby, jež Boni označil písmeny EF, nepatří k ostatnímu pohřebišti, je naprosto jisto, poněvadž leží téměř dva metry nad úrovní ostatních hrobů.

Pohřebiště na Foru bylo Bonim propátráno soustavně a publikováno po všech stránkách,[76]) takže popis Boniho zůstává základním, úplným a spolehlivým. Co ostatního bylo o tomto pohřebišti napsáno, vesměs je odvozeno přímo či nepřímo ze zpráv Boniho.[77])

Ačkoliv toto pohřebiště bylo původně rozsáhlejší, než kam až sahají jeho dnešní hranice, přece lze souditi, že jeho rozměry byly poměrně stísněné. Svědčí o tom jednak množství hrobů nalezených v části dnes známé — je jich celkem 52, jednak neobyčejná jejich stěsnanost. Nejenom že nejsou všechny hroby samostatné, nýbrž dokonce i starší hroby jsou porušeny mladšími;[78]) to jest okolnost vskutku nápadná a pozoruhodná, zejména u pohřebišť římských. V tomto případě lze snad spojiti s tím i jinou výjimku, kterou pohřebiště na Foru tvoří, že totiž se nalézá pod úpatím pahorku a v nížině, kdežto ostatní pohřebiště římská nesestupují tak hluboko s úbočí. Jedno i druhé — hustota hrobů a poloha pohřebiště — však se shoduje pravděnejpodobnějším předpokladem, jenž obojí uspokojivě vysvětluje: že totiž byla to velikost a hustá obydlenost praehistorického sídla, ať už ležícího na Oppiu či Velii, jež zatlačila

73) Not. Sc. 1902, str. 96 nn.

74) Vlad. *Groh*, Řím, str. 50 n a 114.

75) Isidorus, Orig. 15. 11. 1.; *E. Samter*, Geburt, Hochzeit und Tod (1911 Lipsko), str. 142; *G. Boni* v Not. Sc. 1903, str. 165 n a fotografie č. 19 a 20 na str. 141 n.

76) Not. Sc. 1902, str. 96—111; 1903, str. 122—170; 375—427; 1905, str. 145 až 193; 1906, str. 5—46; 253—294; 1911, str. 157—190.

77) Tak zejména často uváděný popis, který uveřejnil *Chr. Hülsen* ve svém pojednání „Die Ausgrabungen auf dem Forum Romanum," (Řím 1905), str. 95 nn. — Pojednání toto je vlastně samostatné vydání článku z Mittheilungen des K. D. Archaeol. Instituts, Röm. abt. sv. XX. Potom zprávy *D. Vaglieriho* a *G. Pinzy* v Bull. com. archeol. v letech 1902 a násl., *G. Gattiho* tamt. 1903, str. 117, a j. O jakýsi souhrnný obraz pokusil se *Boni*, arci poněkud předčasně, populárně psanými články v revui Nuova Antologia: Dalle origini (16. června 1903) a Bimbi romulei (16. února 1904).

78) Vlad. *Groh*, Řím, str. 44 n.

vlastní pohřebiště na tak málo obvyklé místo, a donutila šetřiti úzkostlivě půdou. Výkopná práce byla v těchto místech velmi ztížena nízkou nadmořskou polohou původní úrovně půdy, do níž byly hroby kopány. Svrchní úroveň jednotlivých hrobů nacházela se v $11^1/_2$—$12^1/_2$ m nadmořské výše, kdežto úroveň Fora za historické doby byla o hodně vyšší, průměrně 14—15 m[79]) už za historické doby republikánské. Další svízelí při kopání byla velká vlhkost a místní výtrysky spodních vod. Proto také praehistorické nálezy nemohly tu býti ponechány na místě, nýbrž byly opatrně vyňaty, přeneseny do zrušeného kláštera sv. Františky římské, kde se zařizuje museum Fora římského. Klášter tento zaujímá značnou část někdejšího chrámu Veneris et Romae.

Vlhkost, která se ještě při nedávných výkopech tak důrazně projevila, není jenom novodobým zlem; ona ohrožovala Forum nejenom po celou dobu historickou, nýbrž zejména v době praehistorické, kdy Forum vůbec z valné většiny bylo močálem.[80]) Teprve když se stalo středem města, bylo nenáhlé přirozené odvodňování podporováno ještě uměle užitím koryta vodního toku protínajícího Forum napříč (Spinon?) za hlavní stoku (cloaca maxima). Vznik pohřebiště na terrainu tak málo příznivém je další nápadnou okolností, která se sama sebou i svými důsledky dobře pojí k oběma předcházejícím, svrchu uvedeným.

Otázku místní příslušnosti pohřebiště na Foru bude sotva kdy možno přesně vyřešiti, poněvadž není naděje, že by bylo možno najíti pokračování jeho někde v blízkém okolí. Historické památky, ležící kolem, jednak nedovolují rozšiřovat pátrání, jednak sahají svými základy hlouběji, než je úroveň pohřebiště, a tudíž lze říci téměř najisto, že by tam hledání bylo marné. Poněvadž toto pohřebiště bylo rázem opuštěno a brzy pokryto skorem dvoumetrovým nánosem, jak svědčí stopy osídlení z časné doby republikánské, není divu, že vymizela také jeho paměť z představ lidských. Vskutku neshledáváme se vůbec s žádnou narážkou, která by svědčila, že v historické době žila představa o někdejším pohřebišti na tomto místě. Boni,[81]) jenž je přímo mistrem ve shledávání narážek starověkých, dovolával se sice jednoho místa u Varrona;[82]) to mluví o zákazu plivati na zem na určitém místě, pod nímž prý jsou zakopána „doliola", t. j. široké hliněné nádoby, jaké vskutku v praehistorických pohřebištích v Latiu jsou hojné. Avšak nebýti ani toho, že v jiných zprávách[83]) je důvod úcty označen mnohem pravděpodobněji a určitěji, že totiž při vpádu gallském do Říma byly tímto způsobem uchráněny posvátné předměty, jichž už nebylo lze

79) Rod. *Lanciani*, Forma urbis; Ruins and excavations of ancient Rome (1897 Boston) plán I.

80) *Vl. Groh*: Řím, str. 15 n.

81) Not. Sc. 1911, str. 190.

82) De lingua latina V 157: locus qui vocatur Doliola ad cloacam maximam, ubi non licet despuere, a doliolis sub terra. Eorum duae traditae historiae, quod alii inesse aiunt ossa cadaverum, alii Numae Pompili religiosa quaedam post mortem eius infossa.

83) Livius V. 40, 8; Paulus Diac. 60 (Lindsay).

odnésti, vadí u Varrona nejvíce označení „ad cloacam maximam", poněvadž tok kloaky je od pohřebiště příliš vzdálen, a v okolí kloaky nebyly nalezeny stopy hrobů.

Není dosti jasno, kam zařaditi nález pěti praehistorických hliněných nádobek, objevených v podezdívce jízdecké sochy Domitianny, stojící na t. zv. area Fori mezi jezírkem Curtiovým a chrámem Caesarovým.[84]) Proti názoru, že se při kladení podezdívky uhodilo na praehistorický hrob, jehož ostatky prý byly pietně uloženy, lze uvésti mnoho námitek: především tu, že Římané neznali takovýchto citových ohledů k hrobům několik set let starým; vždyť v pohřebišti na Foru jsou zřejmé důkazy toho, jak při kopání nových hrobů nebylo dbáno hrobů starších, a přece tam časový rozdíl nečinil více, než nejvýš tři až čtyři pokolení. Naproti tomu v případě podezdívky Domitianovy sochy by šlo o hrob starý sedm anebo i devět století. Za druhé nutno si připomenouti, že nalezeno bylo v podezdívce jenom těchto pět nádobek, ale ani jediná věc jiná, jakých bývá v hrobě víc; nemluvíme ani o tělesných ostatcích. To všechno nijak nesvědčí domněnce o pietním uložení obsahu náhodně nalezeného hrobu. Poněvadž pak nádobky byly nápadně zachovalé, soudil *Gatti*,[85]) že pravděpodobně byly to rituální nádobky, úmyslně v starých tvarech zhotovené, jichž se užilo při zasvěcování památníku. Gattiho názor zdá se býti zatím nejsprávnější, poněvadž dosti uspokojivě řeší různé drobné potíže nálezem vyvolané, o nichž jsme se zmínili.[86])

Praehistorické nálezy ve východních částech města a na Foru nezůstaly osamoceny, nýbrž byly doplněny dalším nálezem, učiněným r. 1907 na Palatinu, přesněji řečeno na Cermalu, to jest západní části Palatina. Tam, kde Cermalus vybíhá nejzáze přirozeným strmým svahem, je v něm úzký a příkrý vzestup, zvaný ode dávna Scala Caci. U horního okraje tohoto vzestupu bylo prostranství, k němuž už ve starověku se vztahovaly uctivé představy spojené s Romulem, mythickým zakladatelem města, a jeho domnělým obydlím.[87]) Asi ve IV. stol. před Kr. byl tento roh Palatinu učiněn důležitou součástí městského opevnění, jejíž význam vzrůstal tím, že Scala Caci byla jediným přirozeným výstupem na Cermalus.[88])

Někdy v II.—I. stol. před Kr., když hradba pozbyla tu svého vlastního účelu, začalo se kamenů z ní užívati k okolním stavbám,

---

84) *Gatti* v Bull. com. archeol. 1904, str. 75 nn, 174 nn.

85) Tamt ; nález byl znova uložen na své místo za okolností, jež popisuje *St. Clair Baddeley*, Recent discoveries in the Forum, (London 1904), str. 48 n.

86) Kostry nalezené r. 1904 pod základy Domitiany sochy mezi 7. a 6. m nadmořské výšky, nepatří k žádnému pohřebišti, nýbrž octly se tam za neurčitelných okolností v nánose bahenním. Viz. *Al. Mosso*, Crani preistorici trovati nel Foro Romano. Not. Sc. 1906, str. 46 n.

87) *Dom. Cancogni* Le rovine del Palatino (1909 Milán), str. 32 nn; *Romolo Ducci*, Sul Palatino (1920 Řím), str. 59 nn.

88) O tomto ohrazení viz *Otto Richter*, Topographie der Stadt Rom (1901 Mnichov), str. 31; *Dante Vaglieri* v Not. Sc. 1907, str. 158 n; *G. Pinza*, L'angolo sudovest del Palatino, v Annuali della Società degli Ingegneri ecc, 1907, str. 3 nn.

jimiž znenáhla podoba tohoto místa měněna. Zejména sluší tu připomenouti — časově blíže neurčitelnou — stavbu opěrné zdi, kterou přirozený útvar Cermalu byl jednak doplněn do pravidelné podoby, jednak opat'ena substrukce pro jakousi stavbu, jejíž zbytky lze tam dodnes pozorovat.[89])

Při výkopech, které podnikl r. 1907 Dante *Vaglieri*[90]) na schodišti Cacově a v jeho okolí, nalezeny byly krom jiného také zbytky praehistorické. Je pochopitelno, že při tolika a tak pronikavých změnách, jimž bylo toto místo podrobeno, nebyl nález nijak vydatný; tím více jest však litovati, že jeho prozkoumání a popsání Vaglierim není příliš přesné a spolehlivé; zejména nápadný jest tu rozdíl proti Boniho popisu nálezů na Foru.

Praehistorické zbytky jsou vesměs v ploše Cacova schodiště, avšak z valné části zničeny silnou hradební zdí, kterou byl tento důležitý vzestup ovrouben při úpravě v pevnostní bránu. Než přes to bylo lze zjistiti několik zbytků obdélných hrobů a v nich trochu keramiky úplně podobné té, jaká nalezena v hrobech albských a pohřebištích římských. Za stopy žárových hrobů lze snad považovati zbytky okrouhlých jam nalezených vedle, ale ovšem prázdných. Několik podobných stop — zdá se — bylo objeveno i o něco dále, směrem ke zbytkům schodiště Kybelina chrámu. —

Uvedená místa jsou zatím všechna doposud známá římská naleziště praehistorická. Ale lze důvodně tvrditi, že není nutno ztrácet naději na případné další nálezy. Sotva ovšem k nim dojde na Esquilinu, Viminálu nebo Quirinálu, a to z důvodů svrchu uvedených, a ještě méně lze je očekávati na Foru. Za to možno označiti Caelius za místo, kde se pravděnejpodobněji při soustavném prozkoumání přijde na zbytky praehistorického osídlení. A možno plným právem očekávati, že nálezy na Caeliu budou hodně vydatné, poněvadž tento pahorek zůstal celkem ušetřen pronikavějších změn povrchu až do dnešní doby.

Zmiňovati se o pravém břehu tiberském vlastně ani nepatří do této práce, poněvadž Tiber byl přirozenou a velmi výraznou hranicí Latia, dobu pak kdy se Řím rozšířil na „montes Vaticani", jak zněl původní úhrnný název výšin na pravém břehu tiberském,[91]) nelze už pokládati za praehistorickou. Nálezy, k nimž v těchto místech došlo, není tudíž možno pokládati za součást nálezů patřících do praehistorie Latia, a lze jich užíti nanejvýš jen jako srovnávacího materiálu z jiných okolních krajů.[92])

Časovým dovršením praehistorických památek římských je několik staveb zvláštního rázu, zcela cizího domácí architektuře v Latiu.

---

89) Poučný je rekonstrukční náčrtek u *Pinzy*, Monumenti sl. 793—4.

90) Zpráva o nich je v Not. Sc. 1907, str. 185 nn, 264 nn; 444 nn; 529 nn.

91) Cicero ad Att. XIII. 33. 4; Horatius Carm. I. 20; Iuvenalis VI. 343 n.

92) O praehistorických nálezech na Mte Mario, severní části Ianiculu, mluví velmi neurčitě jejich objevitel *Inn. dall' Osso*: Una nuova visione di Roma primitiva, v Nuova Antologia r. LVIII, 1923, str. 352 n. — Srv. *Jean Colin*, Les nouvelles fouilles de Pompéi et les découvertes du Mte Mario. Revue d'archéologie XVII. 1923, str. 290 nn.

Jsou to stavby blízké typu mykénských tholů, okrouhlého půdorysu s nepravou klenbou, vytvořenou postupným vysouváním vrstev zdiva. K nim patří především t. zv. Tullianum, vyhloubené ve východním svahu severní výšiny kapitolské, potom několik tholů palatinských. Z těch dlužno jmenovati především ten, jenž byl nalezen r. 1896 blízko t. zv. domu Liviina.[93]) Jeho průměr je 2·80 m, celková hloubka 5·76 m. Vystavěn je z nevelkých kvádrů škvárového tufu a vnitřní stěny vesměs jsou pokryty štukem. Ve výši 3·55 m od dna začínají se stěny znenáhla zužovat do kužele. Tento tholos je zachován v stavu dosti porušeném. Je proťat tufovou zdí, patřící k soustavě staveb ze IV.—II. stol. př. Kr., patrných svými zbytky už od vrcholu Cacova schodiště; z tholu zbývá tudíž jen jedna polovina, ale ta ukazuje dobře způsob práce, jak byl svrchu popsán.

V téže soustavě stavebních zbytků přišlo se r. 1907 na jiný tholos,[94]) zachovaný jen polovicí vlastního trupu. I jeho dno je pokryto štukovou omítkou. Krom toho lze se v téže souvislosti zmíniti také o tholu nalezeném při posledním prokopávání Palatina pod t. zv. palácem Flaviovým.[95])

Otázka těchto tholů není ještě zcela jasná. Stavby podobného způsobu byly budovány i později dosti často, a sloužívaly většinou jako vodojemy; ostatně to, co se na západním svahu palatinském ukazuje, jako Lupercal, není nic jiného, než takový vodojem, otevřený původně jen shora.[96]) Srovnají-li se nádrže toho typu, jako právě uvedený domnělý Lupercal, s oněmi tholy svrchu připomenutými, je ihned patrný jeden vážný rozdíl: tholy, ať zcela podzemní (jako Tullianum a patrně i onen pod flaviovským palácem), ať částečně ze země vyčnívající (jako ony dva nad schodištěm Cacovým), jsou zbudovány vždy z přitesaných kamenů, kdežto cisterny typu „Lupercalu" jsou prostě jen vyhloubeny v skále. Štuková omítka bývá uváděna jako znamení mladšího původu,[97]) ale u palatinských tholů toto kriterium neplatí, poněvadž u nich byl asi důvod ryze praktický, totiž přílišná porosnost materiálu, která nutila pomýšleti na ochranné opatření. Materiál, z něhož je vyzdění Tulliana, je lepší, a proto stačil sám o sobě; ani spojování maltou tu není.

Bylo by si přáti, aby Tullianum a palatinské tholy byly podrobeny společnému důkladnému probadání, které by pečlivě stanovilo jednak jejich charakteristické rysy, jednak vyšetřilo jejich souvislost s podobnými cizími památkami. K tomu by bylo nejdřív potřebí řádného publikování.

O Tullianu pronesl *Pinza*[98]) zvláštní mínění, že totiž nebylo to

---

93) *Gius. Gatti* v Bull. com. archeol. 1897, str. 52. — *O. Richter*, Topographie, str. 134: *D. Cancogni*, Le rovine del Palatino, str. 34 n.

94) Not. Sc. 1907, str. 537; *Cancogni* m. sp. str. 36, pozn. 1.

95) Listy fil. XXVI 1919, str. 380. — *E. Rodocanachi*, Les monuments antiques de Rome encore existants (1920 Paříž), str. 151, a ostatní literatura v mém Římě, str. 66, pozn. 71.

96) *Eb. Haugwitz*, Der Palatin (1901 Řím), str. 8.

97) Not. Sc. 1907, str. 538.

98) Rendiconti dell' Accademia dei Lincei cl. s. m. 1900, str. 197 nn; 1902, str. 216 nn; Bull. com. archeol. 1903, str. 120 n; Monumenti, sl. 264.

nic jiného, než kopulový hrob toho druhu, jako známé kobky mykénské. Capitolium nebylo prý nic jiného, než pohřebiště quirinálské osady; pověst o hrobce Tarpejině a o lidské hlavě, na Capitoliu prý nalezené při kopání základů Jovova chrámu, byly mu tradičním potvrzením tohoto dohadu. Důvody Pinzovy nelze uznati za postačující. Především chybí důkazy pro předpoklad, že Capitolium bylo pohřebištěm. Tradice o lidské hlavě není než aitiologickým výkladem jména Capitolium, a stejně pověst o hrobce Tarpejině má jiné kořeny.[99]) Dále pak označení Tulliana za kopulový hrob mykénského způsobu jest považovati za velmi smělé, vždyť celá shoda se omezuje celkem jenom na typ nepravé klenby nad kruhovým základem. Charakteristických známek mykénských hrobů (na př. vstupní chodba, postranní komora atd.) tu vůbec není. Pinza si neuvědomil dosti jasně, že Tullianum ve starověku nebylo přístupno leda otvorem shora; zařízení to bylo by jistě málo vhodné pro hrob.[100]) Stejně se nijak nehodí k Pinzovu výkladu existence pramene, odedávna tryskajícího v dnu Tulliana. A právě tento pramen to je, jenž zcela uspokojivě vykládá vznik Tulliana: vodní pramen, pro tvrz tak důležitý, byl zachycen a chráněn takovýmto mimořádným způsobem. To je výklad známý už starověku, vždyť Tullianum neznamená samo o sobě nic jiného, než místo, kde tryská pramen;[101]) tak zůstává tento výklad stále nejlepší a nejpřirozenější.[102]) Námitka Pinzova, že stěny Tulliana nejeví takových stop působení vody, jaké by bylo nutno očekávati při vodojemu, také neváží mnoho, poněvadž nikde není řečeno, že Tullianum bylo nádrží stále plnou vody. Pevná kobka sloužila právě jen k zajištění a ochraně pramene; a je známo, že v dobách, kdy sloužilo už jen za těžké vězení odsouzeným k smrti, bylo aspoň dno jeho plné vody.[103])

Stavbu Tulliana nutno uvésti ve vztah s etruskou vládou v Římě, s jejich organisací města a zejména zvelebením Capitolia.[104]) Tím je také dáno určení časové, a Tullianum je tudíž stavbou provedenou pravděnejpodobněji někdy začátkem VI. stol. před Kr.

Tholos pod flaviovským palácem má s Tullianem jisté shody, tak zejména zachycení pramene; aspoň není jasno, čeho jiného by se týkala šachta v jeho dně. Jaký byl účel tholů nad schodištěm

---

99) Viz pěkný výklad, který podal *Ot. Jiráni*: Pověst o Tarpeji, Grohův sborník (1923 Praha), str. 118 n.

100) Ostatně mluviti o mykénském hrobě je v tomto případě vůbec nemístno, i když nehledíme k nedostatku shodných značek pro hrob. Mykénská kultura se vůbec přímo nedotkla Italie a jediné dosud známé svědectví o ní v Italii je trochu střepin z dovezené terrakotty, nalezených u Tarenta. — *V. Pigorini*, Bullett. di paletnol. ital. 1910, str. 6 nn. — Co uvádí *Pinza*, Monumenti, sl. 695 nn, nepostačuje.

101) Festus 482: tullios alii dixerunt esse silanos, alii rivos, alii vehementes proiectiones sanguinis arcuatim fluentis.

102) *H. Jordan*, Topographie der Stadt Rom im Altertum I. 2 (Berlín 1885), str. 325; *Groh*, Řím, str. 53, 114.

103) Plutarchos, Marius 12.

104) *Vlad. Groh*, Řím, str. 95.

Cacovým, zejména proč byly zbudovány vedle sebe dva, nelze říci. Ale oba mohou ještě zcela dobře pocházeti ze VI. stol. př. Kr. a dovršovati časově skupinu praehistorických památek, blížících se už začátku doby ranně historické.

Ostatní Latium.

Krom okruhu albského a Říma je v Latiu známo jen velmi málo praehistorických nálezů. Možno tu uvésti osadu Castiglione, ležící blízko území starých Gabií, kde nalezen zajímavý kostrový hrob s rakví vydlabanou z dubového pně,[105]) potom Palestrinu (staré Praeneste), kde praehistorická kořist byla velmi skvělá, zejména na předměty zlaté a stříbrné.[106]) Konečně třeba jmenovati i staré Lavinium (dnes Prattica di mare), kde se objevilo porůznu hodně šperků a zbraní, a vedle toho několik celých kostrových hrobů.[107])

Dalších několik nálezů bylo učiněno na místech, která leží velmi blízko území popisovaného, ale začátkem doby historické patřila přechodně obyvatelstvu, jež nebylo totožné s obyvatelstvem vlastního Latia. Je to především Palombara Sabina,[108]) severně od Tivoli, a Velletri (staré Velitrae).[109]) Obojí nález vydal pěkné žárové hroby. Na konec pak by bylo možno zmíniti se pro nejbližší srovnání o nálezu u Ardey,[110]) a pak o praehistorických sídlech a hrobech nalezených u Concy (staré Satricum).[111])

Citováním těchto nálezů není nijak porušena zásada omezení látky na vlastní Latium. Rutulové a Volskové, kteří začátkem historické doby znepokojovali latinské území byli prvkem příliš pohyblivým a útočným, než aby dočasné jejich panství nad tím či oním městem mohlo býti považováno za důkaz nenáležitosti jeho k ostatnímu Latiu. Obyvatelstvo pak, usedlé severně Anienu a nazývané Sabiny, mělo asi k vlastním Latinům blíž, než sami Římané věřili.[112])

(Dokončení.)

---

105) Not. Sc. 1889, str. 83 n; Bull. com. archeol. 1903, str. 321 nn; *Pinza*, Monumenti, sl. 394 nn. — Hrob nalezen blízko osterie dell' Osa.

106) Bullettino dell' Inst. 1862, str. 84 nn; Monumenti dell' Inst. VIII, tab. XXVI; X, tab. XXXI—XXXIII. — Not. Sc. 1907, str. 19 n. 138; *Montelius*, Civilisation primitive, tab. 364—370. — *Al. della Seta*, Museo di villa Giulia I (1918 Řím)' str. 358—481.

107) *Rod. Lanciani* v Monumenti dei Lincei, XIII., str. 165; *W. Helbig*, Annali dell' Inst. 1885, str. 89 n.

108) Not. Sc. 1902, str. 20 nn; *Pinza*, Monumenti, sl. 325 n. Místo nálezu zve se „i Colli" a leží na 2 km jižně od Palombary.

109) Not. Sc. 1893, str. 400 n.

110) *Pasqui* v Not. Sc. 1900, str. 64. n.

111) *Mengarelli* Not. Sc. 1898, str. 169 nn.

112) *Philipp*, Sabini, v Real Encykl. d. klass. Altertumswissenschaft, 1920, sl. 1570 nn.